

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 364-322:378.018.8:364.4-051

ВОЛОНТЕРСЬКА РОБОТА
ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Гончар Інна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-4316-8650

E-mail: gigonchar@gmail.com

Статтю присвячено розгляду основних аспектів волонтерської роботи як чинника особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника. Визначено та охарактеризовано компоненти особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника в ході волонтерської діяльності: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, організаційно-комунікативний, психологічний.

Ключові слова: волонтер, волонтерство, волонтерська робота, підготовка, соціальний працівник, компоненти особистісно-професійного розвитку, когнітивний розвиток, психологічна стійкість, організаційно-комунікативні здібності, мотиваційно-ціннісна сфера.

VOLUNTEER WORK
AS A FACTOR OF PERSONAL AND PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Honchar Inna, PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-4316-8650

E-mail: gigonchar@gmail.com

The article is devoted to the consideration of the main aspects of volunteer work as a factor of personal and professional development of the future social worker. The purpose of the article was to identify and characterize the components of personal and professional development of the future social worker in the course of volunteer work.

In order to achieve this goal, a number of methods were used: study and analysis of the Laws of Ukraine, regulations of domestic and international organizations, philosophical, pedagogical and psychological literature to identify the problem in science, and determine the place and role of volunteer work in modern society; synthesis, induction, deduction, comparison, generalization and systematization of research results, which allow to identify and characterize the components of personal and professional development.

The components of personal and professional development of the future social worker in the course

of volunteer activity are determined and characterized: cognitive, value-motivational, organizational-communicative, and psychological.

It is established that the participation of students in volunteering helps participants: gain confidence in the future professional sphere; form the ability to adapt to various life situations; promote the acquisition of practical skills, the availability of which is valued in professional activities (negotiation, ability to work in a team, adaptation to unusual working conditions, organization, responsibility, leadership skills, resilience, etc.); acquire the ability to give tasks, gain specific knowledge, be a member of the team.

It is proved that volunteer work can be considered as a social practice of students majoring in "Social Work", which can be implemented not only on the basis of public organizations, but also in higher education institutions during classes and extracurricular activities.

Keywords: *volunteer, volunteering, volunteer work, training, social worker, components of personal and professional development, cognitive development, psychological stability, organizational and communicative abilities, motivational and value sphere.*

Сьогодні, у час складних соціально-економічних перетворень в Україні, дегуманізації, майнової диференціації, недостатньої соціальної захищеності різних верств населення, особливо гостро постає потреба у високопрофесійних фахівцях соціальної роботи, спеціалістах, чий рівень професійного розвитку не буде нижчим від рівня розвитку особистих якостей, фахівцях, які мають бажання та можливість робити особистий внесок у суспільно-політичне життя суспільства, виявляти соціальну активність, надавати професійну допомогу людям, які перебувають у важкій життєвій ситуації. Тому перед закладами вищої освіти постає проблема підготовки не лише професіонала своєї справи, а й гуманної особистості, здатної прийти на допомогу людині та розв'язати складні соціальні проблеми. Для того, щоб стати успішним фахівцем, випускник університету повинен не тільки оволодіти знаннями, уміннями і навичками, способами комунікації, а й стати духовно багатію особистістю, орієнтованою на гуманістичні цінності, справжнім фахівцем.

У контексті сказаного особливого значення набуває волонтерська робота; як складова частина позааудиторної роботи студентів університету, вона є ресурсом розвитку професійно важливих якостей особистості, підготовки майбутніх фахівців на принципах гуманізму, милосердя, толерантності та неупередженого ставлення до тих, хто потребує допомоги.

Аналіз напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників дає підстави стверджувати, що сьогодні особливої актуальності набули дослідження особливостей організації волонтерської діяльності (О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Голованова, А. Капська, Т. Лях, С. Макарлі, О. Рудякевича та ін.); теоретичні концепції професійного розвитку майбутніх фахівців (О. Аніщенко, Л. Литвинюк, Н. Мукан, О. Садовець, Т. Сорочан, В. Щербіна та ін.), зокрема майбутніх соціальних працівників (Е. Богданова, Д. Данко, Г. Слезанська, С. Ставкова та ін.). Однак вважаємо, що детального розгляду потребує питання особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника шляхом залучення до волонтерської роботи.

Мета статті – визначити та охарактеризувати компоненти особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника у ході волонтерської роботи.

Сьогодні можемо з упевненістю говорити, що волонтерство заповнило увесь світ. З кожним роком спостерігаємо інтенсивний розвиток волонтерського руху в Україні та за її межами. За даними Державної служби статистики, за останні кілька років кількість громадських об'єднань збільшилася майже на 15 тисяч об'єднань – з 71 074 у 2016 році до 85 639 у 2019 році. Збільшується не лише кількість волонтерських організацій та їх членів, а й якість їхнього впливу на розв'язання актуальних для суспільства проблем. Волонтерський рух виходить на якісно новий рівень. Власне, 17 грудня 2018 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію «Волонтерство у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», де закликала заохочувати участь та інтеграцію всіх людей – у тому числі молодь, людей похилого віку, жінок, мігрантів, біженців, осіб з інвалідністю, національні меншини та інші маргіналізовані групи – до волонтерської роботи. У резолюції розміщено заохочення до урядів у партнерстві з Організацією Об'єднаних Націй, приватним сектором, громадянським суспільством та іншими людьми інтегрувати волонтерство в національні стратегії розвитку, як джерело реалізації перетворень та Цілей сталого розвитку [11].

Усвідомлюючи роль волонтерства в українському суспільстві, український уряд активно працює над його розвитком. Зокрема, сьогодні маємо уповноваженого президента з питань волонтерської діяльності та в перспективі Національний альянс волонтерів (НАВ) при Офісі президента, основне завдання якого – координація з державними органами, створення робочих груп з актуальних проблемних напрямів, підготовка проектів пропозицій президенту, як главі Альянсу, моніторинг та аналіз ефективності реалізації волонтерських ініціатив, удосконалення законодавства у сфері розвитку та популяризації волонтерського руху [11].

Загальна Декларація Добровільності, прийнята 14 вересня 1990 року на 11-му Конгресі Міжнародної асоціації добровольців в Парижі, визначає волонтера як людину будь-якого віку та, що належить до професії, різних сфер і шарів суспільства, і віддає частину своїх сил, часу, знань на благо інших людей [4]. У Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [5]. Власне, у науковій літературі волонтер розглядається як доброволець, який усвідомлено здійснює безоплатну діяльність як у державних, так і в некомерційних організаціях.

Через волонтерство людина не тільки виховує в собі риси гуманного громадянина, але й самореалізується як особистість завдяки креативним та неповторним ідеям, які вона самостійно втілює у життя. Наприклад, до лав волонтерів вступають художники, актори, музиканти, дизайнери, викладачі, люди різних творчих професій, внесок яких помітно допомагає розв'язувати безліч проблем країни. Російсько-українська війна викликала нечувану хвилю патріотизму, формування нових волонтерських організацій та фондів, членами яких є люди різноманітних творчих напрямів та уподобань. Не винятком стало й активне залучення до волонтерської роботи студентської молоді. Як зазначає

І. Литвиненко, волонтерська діяльність – це невичерпний позанавчальний додатковий ресурс, який допомагає:

- розвивати професіоналізм особистості студента;
- поглибити інтерес до обраної професії;
- розвивати почуття професійної відповідальності;
- набувати практичного власного досвіду співпереживання та рефлексувати його;
- формуванню цінностей;
- свідомо робити якісне визначення своєї майбутньої сфери професійної діяльності, спираючись на свою індивідуальність;
- розвивати комунікативні здібності, уміння вести конструктивний діалог із різними людьми за віком, соціальним статусом тощо, зрозуміти соціальний сенс професії, підвищувати персональну пізнавальну активність, прагнення формувати якості, практичний досвід, необхідний у подальшій роботі, формувати психологічну готовність до самостійної практичної роботи після закінчення закладу вищої освіти [6, с. 193].

Ефективність волонтерської роботи, як додаткового джерела отримання теоретичних знань та практичного досвіду, підтверджено в дослідженнях зарубіжних учених А. Мак Фадден та К. Смітон. У ході свого експериментального дослідження вчені констатували, що у студентів, які були волонтерами, спостерігався вищий рівень знань, оскільки вони мали можливість теоретичні знання застосувати на практиці; студенти мали бажання використовувати власні унікальні навички, а також ділитися знаннями та досвідом, учитися один у одного; студенти-волонтери відчували власну цінність та важливість [10].

Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» визначено такі напрями волонтерської роботи: надання волонтерської допомоги з метою підтримки вразливих груп населення; здійснення догляду за особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та багато іншого [5], що свідчить про надзвичайно широкий діапазон напрямів здобуття практичних навиків майбутніх соціальних працівників.

Важливим моментом для студентів-волонтерів є те, що у Законі України «Про волонтерську діяльність» статтю 7 надається можливість визнавати зарахування часу, затраченого на здійснення волонтерської діяльності, до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отриманій спеціальності, за згодою навчального закладу [5].

Таким чином, волонтерську роботу можна розглядати як соціальну практику студентів, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота», яка може бути реалізована ними не тільки на базі громадських організацій, а й у закладах вищої освіти під час навчальних занять і позанавчальної діяльності. Така спеціально організована діяльність дозволить студентам познайомитися з роботою некомерційних організацій, розширити географію їх практичної діяльності, урізноманітнити форми роботи з різними категоріями населення, реалізувати авторські соціальні проекти.

Вважаємо, що залучення майбутнього соціального працівника до волонтерської роботи є чинником формування низки важливих компонентів його особистісно-професійного розвитку, серед яких:

1. Когнітивний розвиток. Ця складова включає в себе когнітивну ключову – компетентність, яка забезпечує цілісність уявлень про професійну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвитку та збагаченню когнітивного досвіду й визначається здатністю сприймати, переробляти в свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати в потрібний момент інформацію для розв'язання тих чи інших теоретичних і практичних завдань [9, с. 223]. Когнітивний розвиток майбутнього соціального працівника шляхом залучення до волонтерської роботи полягає в отриманні наукових професійних знань, а саме: про інноваційні процеси соціальних послуг; економічні, соціальні, психологічні та інші проблеми різних груп клієнтів; основи соціального впливу на процес саморозвитку особистості, стимулювання позитивної самореалізації у всіх можливих сферах діяльності; основні закономірності взаємодії людини з різними організаціями та інститутами.

2. Психологічна стійкість. Цей компонент представлений як риса особистості, яка формується у процесі життєдіяльності та є надзвичайно важлива для соціальних працівників. О. Дарвіш визначає психологічну стійкість як якість особистості, окремими аспектами якої є стійкість, урівноваженість, опірність. Вона дозволяє особистості протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску обставин, зберігати здоров'я і працездатність у різних ситуаціях [3].

Питання розвитку психологічної стійкості майбутнього соціального працівника є надзвичайно актуальним, оскільки це та риса характеру, яка не є вродженою і формується у процесі життєдіяльності, у ході розв'язання різних життєвих та професійних ситуацій. Це та характеристика особистості, яка лежить в основі збереження оптимального функціонування психіки в умовах фруструючого і стресогенного впливу життєвих ситуацій. Залучення до волонтерської роботи з різними групами клієнтів, робота у спеціалізованих закладах (дитячий будинок, реабілітаційні центри, паліативні заклади) сприятиме формуванню психологічної стійкості у майбутніх соціальних працівників.

3. Організаційно-комунікативні здібності. Особливо яскраво у волонтерській діяльності можуть сформуватися та проявитися саме організаторські здібності. У ході розробки соціальних проектів, реалізації громадських ініціатив, утілення соціальних акцій особистість може проявити себе у ролі фасилітатора. Студент-волонтер може отримати нагоду не лише реалізувати власні здібності, а й

максимальною мірою розкрити потенціал кожного члена групи. У ході волонтерської роботи майбутній соціальний працівник реалізує організаційну функцію: організовує спільну роботу, планує дозвілля, виступає у ролі ініціатора, організатора і координатора різних форм роботи у соціальній сфері тощо.

Водночас важливого значення в процесі волонтерської роботи набувають комунікативні навички. Як зауважила Ю.Галущинская, комунікативність майбутнього соціального працівника розкривається у ставленні до людей і до самого себе, в особливостях взаємин між людьми, в умінні контролювати й регулювати свою поведінку, доводити, грамотно аргументувати свою позицію; проявляється в умінні моделювати особистість співрозмовника; в умінні досягати реалізації комунікативної інтенції за допомогою вербальних і невербальних засобів і технологій, тобто продуктивно виходити з конфліктної ситуації [2].

Таким чином, у ході волонтерської роботи майбутній соціальний працівник отримує комунікативний досвід, формує комунікативні вміння, та навички. Залучення до волонтерських груп дає змогу студентів розширити своє коло спілкування, яке буде відрізнятися за віковими, соціальними, інтелектуальними, ментальними та іншими ознаками, і проявити комунікативну креативність як здатність до творчого, нестандартного розв'язання комунікативних завдань, які можуть у майбутньому виникати в різних ситуаціях професійної взаємодії.

4. Ціннісно-мотиваційна сфера є важливою характеристикою особистості майбутнього соціального працівника. Ю.Буяло зауважує на тому, що цінності є гарним індикатором для відстеження індивідуальних та соціальних змін, що виникають у результаті історичних, соціальних та особистих подій. Цінності мають безперечний зв'язок із мотивацією. Зараз мотивація як психічне явище трактується по-різному, проте всі визначення поняття «мотивація» можна віднести до двох напрямів. Перший напрям розглядає мотивацію зі структурних позицій, як сукупність чинників або мотивів. Другий напрям розглядає мотивацію не як статичне, а як динамічне утворення, як процес, механізм [1, с. 12]. Власне, ціннісно-мотиваційну сферу в широкому сенсі слова варто сприймати як стрижень для розвитку таких якостей: спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, прагнення, емоційно-вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики. Справа в тому, що ці компоненти, які закладаються в цінність діяльності волонтера, надають роботі, значущості, а мотивація стимулює до саморозвитку. В.Скиданович наголошує на тому, що студент, який займається волонтерською роботою, відчуває потребу в тому, що його старання не були марними. Цей компонент відображає і ціннісне ставлення студента-волонтера до майбутньої професійної діяльності та формує прагнення до альтруїстичної, добровільної, безкорисливої діяльності на користь іншого в системі ціннісних орієнтацій особистості [8, с. 67].

Варто наголосити на тому, що у студентів-волонтерів інтенсивно розвивається почуття справедливості, яке стимулює їх своїми діями вирівнювати несправедливу ситуацію.

Таким чином, волонтерську діяльність можемо розглядати як *чинник особистісно-професійного розвитку* студентів, що навчаються за спеціальністю

«Соціальна робота». З одного боку, це соціальний ресурс, що дозволяє студентам здобувати досвід соціально значущої діяльності, виховувати соціальну відповідальність, розвивати соціальну активність, формувати громадянську позицію, оскільки допомагає розв'язувати складні проблеми окремої людини або групи людей. Ця діяльність дає можливість закласти, осмислити та реалізувати гуманістичні загальнолюдські моральні цінності, які дозволяють студенту вести насичене, активне життя. З іншого боку – це психолого-педагогічний ресурс, який сприяє розвитку практичних навичок роботи з різними категоріями населення, що актуалізує творче мислення, самостійність суджень і дій, рефлексивні навички, які спонукають студентів до змістовного оцінювання побаченого та почутого в ході волонтерської діяльності. Динамічність і варіативність цієї діяльності може сприяти розвитку толерантного ставлення та емпатійного розуміння, співучасті, співпереживання до тих, хто безпомічний і незахищений.

Отже, можемо зробити висновки, що участь студентів у волонтерській діяльності допомагає учасникам набутти впевненості в майбутній професійній сфері; формує здатність пристосовуватися до різноманітних життєвих ситуацій; сприяє набуттю практичних навичок, наявність яких цінується у професійній діяльності (ведення переговорів, здатність до роботи в команді, пристосованість до незвичних умов діяльності, організованість, відповідальність, лідерські навички, стресостійкість тощо); учасники здобувають уміння давати завдання, отримувати специфічні знання, бути членом команди.

Визначено, що волонтерська діяльність може сприяти удосконаленню низки компонентів особистісно-професійного розвитку майбутнього соціального працівника, серед яких когнітивний, ціннісно-мотиваційний, організаційно-комунікативний, психологічний.

Власне, проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми, подальших наукових розробок потребують питання організації волонтерської діяльності в закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буяло Ю.В. Особливості ціннісно-мотиваційної сфери у студентів з різним проявом репресивного стилю поведінки. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2013. № 1065. С. 12–15.
2. Галущинская Ю.О. Развитие коммуникативности у будущих социальных работников в процессе их участия в добровольческом движении вуза. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13516.htm>
3. Дарвиш О. Б. Формирование психологической устойчивости будущих социальных педагогов в процессе обучения в вузе. URL: <http://ekoncept.ru/2015/75269.htm>
4. Загальна декларація добровільності. URL: <https://svinfo.com.ua/ukr/docs/Zahalna%20Deklaratsiya%20Dobrovolchestva.pdf>
5. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 5073-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
6. Литвиненко І.С. Роль волонтерства у професіоналізації особистості студентів-психологів в умовах ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2013. Вип. 10. С. 191–195.
7. Національний альянс волонтерів. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ofisi-prezidenta-prezentovali-ideyu-nacionalnogo-alyansu-v-58045>

-
8. Скиданович В. Психологічна структура волонтерської діяльності студентів. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. Вип. 22. С. 62–68.
 9. Соловей Т. В. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1. С. 220–224.
 10. Mc Fadden A. Amplifying Student Learning through Volunteering. *Journal of University Teaching & Learning Practice*. 2017. № 14(3). URL: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol14/iss3/6/>
 11. Resolution on Volunteering for the 2030 Agenda for Sustainable Development' formally adopted by UN General Assembly. URL: <https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>

REFERENCES

1. Buialo, YU. V. (2013). Spetsial'ni tsinnisno-motyvatyivni sfery v yikh roboti z riznym proiavom represyvnoho styliu povedinky [Features of the value-motivational sphere of students with different manifestations of repressive behavior]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Psykhohohiia»*, 1065, 12–15 [in Ukrainian].
2. Halushchyns'ka, Yu. O. Rozvyvaite komunikatyvnist' u maibutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv u protsesi yikh uchasti u dobrovol's'komu rusi [Development of communicativeness in future social workers in the process of their participation in the voluntary movement of the university]. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13516.htm> [in Russian].
3. Darvish, O. B. Formuvannia psykholohichnoi stiikosti maibutnikh sotsial'nykh pedahohiv v protsesi navchannia v navchanni [Formation of psychological stability of future social educators in the process of studying at the university]. URL: <http://ekoncept.ru/2015/75269.htm> [in Russian].
4. Zahal'na deklaratsiia Dobrovil'nist' [Universal Declaration of Voluntariness]. URL: <https://svinfo.com.ua/ukr/docs/Zahalna%20Deklaratsiya%20Dobrovolchestva.pdf> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy "Pro volonters'ku diial'nist'" vid 19 kvitnia 2011 roku № 5073 – VI [Law of Ukraine "On Volunteering" of April 19, 2011 № 5073–VI]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> [in Ukrainian].
6. Lytvynenko, I. S. (2013). Rol' volonteriv u profesionalizatsii predstavnykiv biznesu-psykhohohiv u VNZ [The role of volunteering in the professionalization of the personality of students-psychologists in the university]. *Naukovyi visnyk Mykolaivs'koho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Seriya: Psykhohohichni nauky*, 10, 191–195 [in Ukrainian].
7. Natsional'nyi al'ians volonteriv [National Alliance of Volunteers]. URL: <https://www.president.gov.ua/news/v-ofisi-prezidenta-prezentovali-ideyu-nacionalnogo-alyansu-v-58045> [in Ukrainian].
8. Skydanovych, V. (2018). Psykhohohichna struktura volonters'koi diial'nosti [Psychological structure of student volunteering]. *Zbirnyk naukovykh prats': psykholohiia*, 22, 62–68 [in Ukrainian].
9. Solovei, T. V. (2013). Zmistovni komponenty, yaki vykorystovувалys', buly vpevneni u navchanni [Substantive components of professional competence of a social worker of an inclusive educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu suchasnykh tekhnolohii Universytet "Ukraina"*, 1, 220–224 [in Ukrainian].
10. Mak Fadden, A. (2017). Posylennia navchannia studentiv za dopomohoiu volonterstva. *Zhurnal universytets'koi vykladats'koi ta navchal'noi praktyky*. URL: <https://ro.uow.edu.au/jutlp/vol14/iss3/6/> [in Ukrainian].
11. Rezoliutsiia pro volonterstvo do poriadku dennoho staloho rozvytku do 2030 roku, ofitsiino pryiniata Heneral'noi Asambleiei OON. URL: <https://www.unv.org/News/Resolution-Volunteering-2030-Agenda-Sustainable-Development-formally-adopted-UN-General>